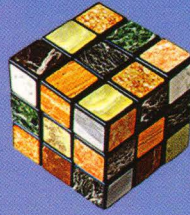

MART
2010 / 7

laodikeia

STONE

DENİZLİ MADENCİLER VE MERMERCİLER DERNEĞİ YAYIN ORGANI

MARBLE
WAKİT
2010

DENİZLİ MADENCİLER VE
MERMERCİLER DERNEĞİ
ADINA İMTİYAZ SAHİBİ

Mehmet Çelikkol

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Ali Edem

YAYIN YÖNETMENİ
(EDİTÖR)

Yaşar Tok

YAYIN KURULU

Ali Edem

Samet Gündüz

Orhan Özölçer

Yaşar Tok

REKLAM - GRAFİK

Umut Ayana

0 258 242 53 53

REKLAM İÇERİK DESTEĞİ VE TANITIM

Pamukkale Televizyon ve
RadyoYayıncılık Tic. A.Ş.
Tel: 0258.242 53 53

İLETİŞİM-HALKLA İLİŞKİLER

Tolga Alp Düzgören
Tel: 0258.242 53 53

BASIM YERİ

Barış Ofset Matbaacılık
Zafer Mah. 1043 sk. No: 25
Gümüşler-DENİZLİ
0258 371 23 45

YÖNETİM YERİ

Atatürk Bulvarı
1583 sk. No: 68 Kat: 1/D
Denizli-Türkiye
Tel: 0258. 263 30 95- 263 27 94
Fax: 0258.263 29 40
e- posta: denmender@ttnet.net.tr

KAPAK FOTOĞRAFI

Laodikeia Antik kenti
(Yaşar Tok)

*Gönderilen yazılar iade edilmez.
*Yazılardan dolayı ortaya çıkabilecek
hukuki sorumluluk yazarlarına aittir.
*Yazıların yayımlanması için gerekli
seçim yayın kurulu tarafından yapılır.
*Bilgisayar ortamında hazırlanmayan
ya da e-posta ile gönderilmeyen
yazılar dikkate alınmaz.
*Yazılar izinsiz kullanılamaz.

İÇİNDEKİLER

TAŞA TUTUNMAK YAŞAR TOK	3
ODANIN PENCERESİNDEN ALİ EDEM	6
ZEYBEKÇİ: ALTYAPI DA DOĞAL TAŞ KULLANACAĞIZ	8
DOĞAN İŞLEYEN: MARBLE TÜRKİYE'NİN YÜZ AKIDIR	12
SEKTÖRÜN İÇİNDEN SAMET TÜNAY GÜNDÜZ	18
SURİYE VE LÜBNAN GEZİ NOTLARI SAMET TÜNAY GÜNDÜZ	20
ASARTEPE'DEKİ GİZLİ HAZİNE ESENGÜL AKINCI ÖZTÜRK	24
MİMARİ BİR MALZEME OLARAK TAŞ SÜLEYMAN BOZ	30
2. DOĞALTAŞ KONGRESİ	32
PAMUKKALE'DE ARAMA TOPLANTISI	34
BALLIK BOĞAZI ALSANCAK'A BAĞLANDI TAHİR AYGÜN	36
AYASOFYA: TANRI'NIN ARMAĞANI	38
GARİPÇE	42
BEDEN VE RUH ESTETİĞİNDE BURUN PROF DR BÜLENT TOPUZ	44
TARİHİN PEŞİNDE	48
DENİZLİ BELGESELİ	50
KOLONİ HAZIRLIĞI DEVAM EDİYOR	52
AFRODİSYAS MÜZESİ'NDE BAKANLI AÇILIŞ KİTAP	53
MADENCİNİN KLAVUZU	56
AKEYNİKOVA'DAN 4 MEVSİM	57
BİR FUAR KLASİĞİ ŞEHR-İ DENİZLİ	58

ASARTEPE'DEKİ GİZLİ HAZİNE

APOLLON LAİRBENOS

Esengül AKINCI ÖZTÜRK(*)

En erken devirlerden itibaren bağıcılığı, dolayısı ile de leziz şarapları ile ün salmış öyle ki, Çalkarası olarak adlandırılan ve dünya çapında tanınan bir üzüm türüne adını vermiş olan Denizli'nin bereketli topraklara sahip ilçesi Çal, değeri ölçülemeyecek tarihi hazineleri de sessizce bağrında saklar. İlçe halkı arasında Asartepe olarak isimlendirilen küçük bir tepenin üzerinde konumlanmış olan Apollon Lairbenos Tapınağı da bunlardan sadece bir tanesi: Bahadınlar Köyü'ne 4 kilometre mesafede, Menderes Vadisi'ne hakim konumdaki konik formlu tepenin üzerinde küçük bir tapınağın kalıntıları göze çarpar. İlk bakışta Batı Anadolu'da birçok bölgede karşımıza çıkan yerel kült merkezlerinden birisi izlenimini veren bu tapınak, bir süredir özellikle din tarihi çalışan araştırmacıların dikkatini çekmektedir. Çünkü dinler tarihi açısından büyük önem taşıyan ve Anadolu'nun başka hiçbir bölgesinde karşımıza çıkmayan yazıt türlerinden birisine, yani katagraphe adı verilen ve bazı insanları ya da mülkleri "tanrıya tahsis etme" anlamını taşıyan yazıtlara tek başına ev sahipliği yapmaktadır. Ayrıca, bu mütevazı tapınak sadece Batı Anadolu'da görülen ve daha sonraları Hıristiyanlar tarafından da benimsenmiş olan itiraf (kefaret) geleneğini kanıtlayan yazıtların ele geçtiği iki bölgeden birisi olma özelliğine de sahiptir.

Bir Anadolu Tanrısı olan Apollon Lairbenos'a adanmış olan bu kutsal alan, Menderes Nehri'nin güney kıyısında,

Hierapolis'e 35 kilometre mesafede bugün Çal Ovası olarak adlandırılan bölgede 1887 yılının Mayıs ayında araştırmacılar W. M. Ramsay, D. G. Hogarth ve H. A. Brown tarafından tespit edilmiştir. Bölgedeki diğer kült alanları göz önüne alınırsa Apollon Lairbenos Kutsal Alanı erken dönemlerde olasılıkla Tanrıça Kybele'ye adanmış kült merkezinin üzerine, İ. S. II. yüzyılda İmparator Hadrianus Dönemi (İ. S. 117–138) ve hemen sonrasında inşa edilmiş olmalıdır. Kutsal alanın en batısına Menderes Vadisi'ne hakim bir noktaya tanrının tapınağı yerleştirilmiştir. Kuzeybatı-güneydoğu yönünde konumlandırılan tapınak, anakayayı kullanan yüksek bir podyum üzerinde, tetrastylos prostylos (ön cephesinde dört sütun bulunan) plan tipinde ve Korinth düzenindedir.

Bu Kutsal Alan'ın adanmış olduğu Tanrı, tasvirlerinde genellikle bir elinde buğday başağı, meşe dalı ya da patera (sunu kasesi), diğer elinde ise çifte balta (labrys) taşıyor. Vaziyette betimlenen bazen de omuzunda etrafına bir yılının sarıldığı çifte balta taşıyan süvari biçiminde karşımıza çıkan Apollon Lairbenos'dur. Kutsal Alan ve civarındaki köylerde tespit edilmiş olan yazıtlarda 14 farklı formda karşımıza çıkan tanrının adı, Hierapolis sikkeleri üzerinde AAIPBHNOC "Lairbenos" şeklinde görülmektedir. Hierapolis sikkeleri göz önüne alınırsa "Lairbenos" tanrının isminin resmi formu belki de aslına en yakını olarak kabul edilebilir.

Tanrının adının Grekçe’de bu kadar çok sayıdaki farklı formlarda görülmesi, bu ismin yerel olduğunu ve içindeki bir sesli harfin Grek alfabesinde tam olarak karşılanamadığını göstermektedir. Roma İmparatorluk Devri’nde Anadolu’nun özellikle de Phrygia Bölgesi’nin dinsel atmosferine baktığımız zaman, Yunan tanrılarına ve Roma’nın resmi dinlerine olan saygının devam ettiğini fakat aynı zamanda çok sayıda yerel tanrı ve tanrıçanın da ortaya çıkmış olduğunu, sıklıkla da Yunan kökenli tanrı ve tanrıçaların yerel sıfatlarla nitelendiklerini ya da bir yer adı ile birlikte anılarak tapım gördüklerini böylece de bu dinlerin Anadolulaştırılmış olduklarını görmekteyiz.

Özellikle İ.S. II. ve III. yüzyıllarda Anadolu’nun kırsal kesiminde yaşayan ve Grekçe konuşan dindar halkın geleneksel Yunan inançlarından uzaklaştıkları dikkati çekmektedir.

Bu yerel tanrı ve tanrıçalara verilen isimler ile ilgili günümüze kadar yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlar göstermektedir ki, bu tanrı ve tanrıçalar ya bir kişi adı ile ya da bir yer adı ile anılmaktadırlar. Genel olarak kabul edilen görüşe göre; tanrı ya da tanrıça isimlerini izleyen kişi adları bu kültü o yöreye getiren ve belki de ona bir tapınak inşa eden kişilerin isimleriyle, yer adları ise o kültürün merkezi olan köyün adı ile ilişkilidir. Sonuç olarak, Batı Anadolu’da tapım görmüş olan çok sayıdaki yerel tanrı ve tanrıçanın kendilerine adanmış olan bir kutsal alan ya da tapınağın bulunduğu yerleşimin adı ile ilişkili ve “- enos” ile biten etnik Anadolu isimleri ile nitelendirilmiş olduklarını görmekteyiz. Apollon’a verilmiş olan bu sıfat Anadolu’da çok yaygın bir şekilde gördüğümüz gibi tanrının tapımının ilk çıkış yeri ya da en önemli tapım merkezinin adından türetilmiş etnik bir isim olmalıdır. Bütün bilgiler dikkate alındığında “Lairbenos” sıfatı “Lairba’lı” anlamındadır ve tanrı kutsal alan ve civarında “Lairba’lı Apollon” olarak adlandırılmış ve bu isimle tapım görmüştür.

Apollon Lairbenos kutsal alanda, her dönem ve her bölgede gördüğümüz ve birlikteliği son derece doğal olan annesi Leto ve ikiz kardeşi Artemis ile birlikte saygı görmektedir. Özellikle Leto’ya duyulan inanç ve bağlılığı tapınak civarında ele geçen bir adak yazıtında Leto’nun Lairbenos’dan bağımsız bir şekilde “imkansız mümkün kılan tanrıça” şeklinde nitelendirilmesi kanıtlamaktadır. Ayrıca, yine kutsal alan civarında ele geçmiş olan adak yazıtlarına bakıldığı zaman tanrı Anadolu’nun bütün bölgelerinde olduğu gibi Helios’la özdeşleştirilmiş Helios Apollon Lairbenos olarak tapım görmüştür.

Apollon Lairbenos Kutsal Alanı’nda nasıl bir tapınma yöntemi izlendiği

tam olarak bilinmemekle birlikte, epigrafik malzemelerden edindiğimiz bilgiler doğrultusunda halk bu tür yerel tapınma merkezlerine, olağan ibadetlerini yapmak (kurban kesmek, ilahiler söylemek vb.), tanrılardan yardım ve şifa dilemek, tanrılara şükranlarını sunmak, tanrıların emirlerini öğrenmek, kendilerine rüya veya kehanet aracılığı ile verilen emir gereğince adak sunmak gibi amaçlar ile gelmekte idi. Apollon Lairbenos Tapınağı’na da kişiler yukarıda sıraladığımız ibadet türleri için geliyorlardı. Fakat, Bu kutsal alanı diğer yerel tapınma merkezlerinden ayrıcalıklı kılan iki özellik küçümsenemeyecek kadar önemli ve değerlidir. Bunlardan ilki, kişilerin kendi istekleri ya da tanrının emri uyarınca çocukları, evlatlıkları ya da kölelerini birer “kutsal personel” olarak Tanrı

Apollon’un hizmetine tahsis ettiklerini gösteren ve katagraphe adı verilen yazıtları adamak buraya için gelmeleridir. Bir diğer ayrıcalığı ise, kişilerin tapınağa işledikleri bir günahı itiraf etmek (günah çıkarma) ve bunun kefareti ödemek amacı ile adak yazıtı sunmak için gelmiş olmalarıdır.

Bütün bu yazıtları Apollon Lairbenos Tapınağı’na adayan kişiler arasında, Hierapolis, Laodikeia, Motella, Dionysopolis (Ortaköy?), Tripolis, Atyokhori

on ve Blaundos kentleri ile Hyrgaleis Ovası'ndan gelenler yer almaktadır. Bu geniş yayılım alanı, Apollon Lairbenos Tapınağı'nın bölge sınırlarını aşmış olan ziyaretçi yoğunluğunu ve Yukarı Menderes Havzası ile Lykos Vadisi'nin dinsel ve sosyal yaşamındaki büyük önemini kanıtlar niteliktedir. Tamamen Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olan yazıtların çoğu İ. S. II. ve III. yüzyıllara aittir.

Katagraphe adı verilen yazıt grubu Anadolu'da sadece Apollon Lairbenos Kutsal Alanı'nda tespit edilmekte ve bu yazıtlar aracılığı ile Apollon Lairbenos'a insan bağışlama şeklinde bir ibadet de karşımıza çıkmaktadır ki Apollon Lairbenos Anadolu'da bu tür bir ibadetin yapıldığı tek tanrı olma özelliğine sahiptir. Bu yazıtların en yakın örnekleri Makedonia'da ele geçmektedir. Genel tarzda ifade edecek olursak, bu yazıtların amacı, kölelerin veya çocuklar, torunlar gibi yakın aile bireylerinin Apollon

Lairbenos'a adanması eylemini halka duyurmaktır.

Bu tür yazıtlardan edinilen bilgiler, adanma işleminin adanmış olan kişi bir köle ise bu köleye özgürlük bahşettiğini ortaya koymaktadır. Fakat bu özgürlük şarta bağlıydı, yani kölenin adandığı tanrının tapınağında belli zamanlarda hizmet etme zorunluluğu ile sınırlanıyordu. Bu şartın dışında kimsenin adanmış köleyi satmaya veya para karşılığı kiralamaya hakkı olamazdı ve yazıt aracılığı ile de kölenin özgürlüğü hem adandığı tanrı hem de devlet kurumları tarafından garanti altına alınmış oluyordu. Bu nedenle cezalara kamusal bir nitelik de atfetmişlerdir.

Kutsal alana ait sunaklar ve steller üzerindeki yazıtların çokluğu burada stel satıcılarının ve taşçı ustalarının bulunması gerektiğini düşündürmektedir. Bunun yanı sıra, katagraphe yazıtları aracılığı ile öğrendiğimiz tanrıya do-

kuma ya da seramik atölyeleri tahsis edilmesi eylemi, kutsal alanın etrafında konumlanmış olan bu atölyelerde farklı ticari etkinliklerin yapıldığını, bunlardan bazılarının tapınak adına üretim ve satış yapma işlevi görmüş olabileceklerini, dolayısı ile de burada gelişen bir tapınak ekonomisinin varlığını düşünmemizi mümkün kılmaktadır.

Apollon Lairbenos Kutsal Alanı ve civarında tespit edilmiş olan epigrafik buluntuların büyük bir bölümünü katagraphe (köle ve özgür vatandaşların tanrıya ithaf edilmesi) yazıtları oluştururken aynı ölçüde önemli bir kısmı da aslında birer adak yazıtı olan

"308 yılının (= İ.S. 223/224) yılının 3. ayının 18. gününde: Ben, Dorotheos oğlu Hierapolis'li Aurelios Glykon ve karım, Atyokhorion'lu Apollonios'un kızı Aurelia Tata, üvey kızım Stratonike'yi Tanrı'nın emri uyarınca bir kutsal hizmetli (hiera) olarak Helios Apollon Lairmenos'a tahsis ediyoruz. Eğer biri itiraz ederse, (ceza olarak) Tanrı'ya 2500 dinar ve hazineye de ayrıca 2500 dinar ödeyecektir".

günah çıkarma (kefaret) ya da itiraf (confessio) yazıtlarından oluşmaktadır. Antik devrin dinsel yaşantısını açık bir şekilde yansıtmaları açısından oldukça önemli bir yere sahip olan itiraf yazıtları, Anadolu'da sadece Lydia Bölgesi'nde Katakakaumene (yanık arazi) olarak adlandırılan Kuzeydoğu Lydia da ve Phrygia'daki Apollon Lairbenos Kutsal Alanı'nda ele geçmektedirler. Bu yazıtlarda kişiler işledikleri bir suçun günahını itiraf ettikten sonra tanrıya adaklar sunmuşlardır. Günah çıkarma yazıtları, bu adakları sunan kişilerin samimi itiraflarını barındırmaları nedeni ile tespit edildikleri yörenin sosyal ve kültürel yaşamını hakkında önemli bilgiler vermektedirler

Mezopotamya orijinli olan günah çıkarma geleneği Anadolu'da oldukça eskilere dayanmaktadır. Anadolu'daki kökeni Hititlere kadar inen ve Hitit İmparatorluğu'nun çöküşü ile birlikte ortadan kalkan bu geleneğin, Lydia'da Katakakaumene olarak adlandırılan volkanik bölge ile Phrygia'daki Apollon Lairbenos Tapınağı civarında yüzyıllar sonra tekrar ortaya çıkması din tarihi araştırmacılarının doğal olarak dikkatini çekmektedir. Hitit İmparatorluğu'nun çöküşü ile birlikte ortadan kalkan bu tür yazıtların Roma İmparatorluk Devri'nde tekrar görülmesini bilim adamları, bu geleneğin bütünüyle kaybolmuş olması nedeniyle değil, henüz yeterli epigraphik buluntunun ele geçmemiş olmasından kaynaklandığı şeklinde yorumlamaktadırlar.

Bu yazıtlar genel olarak kişilerin işledikleri günahları, bu günahlar nedeniyle tanrıların onlara verdikleri hastalık ve ölüm gibi cezaları ve tanrısal öfkenin günahkarlar tarafından ne şekilde yatıştırıldıklarını konu almaktadırlar. Adak yazıtlarının en değerli grubu olarak kabul edilen, genellikle anlaşılması güç ve kötü bir Grekçe ile yazılmış olan günah çıkarma yazıtları edebi metinler aracılığı ile

yeterli derecede bilgi edinmediğimiz yerel kültürler hakkında sağladıkları ayrıntılı bilgiler açısından çok büyük önem taşımaktadırlar.

İtiraf yazıtlarında karşımıza çıkan ifadeler Apollon Lairbenos'un bu bölgede yaşayan insanların yaşamında diğer tanrılardan daha büyük ve inanılmayacak derecede etkin rol oynadığını kanıtlamaktadır. Örnekler çoğaltılabilir olmakla birlikte Antik Devir ile içinde bulunduğumuz çağ arasındaki benzerliği çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermesi açısından yalan söylediği ve abdestsiz (temiz olmamak) bir şekilde kutsal alana girdiği için cezalandırılmış olan bir kişinin itiraf yazıtı herhalde tek başına yeterlidir: " Ben Hierapolisli Sosandros, bir yalan yeminden sonra temiz olmayan bir durumda ortak tapınağa girdim; cezamı buldum; bildiririm ki, benim bu diktiğim steli ibret alan hiç kimse Lairmenos'u küçümsemesin"

Yerel Anadolu dinlerinde büyük bir günah olarak kabul edilen ve hoş karşılanmayan davranışlardan birisi de, yalan yeme, yemin etme, yemin bozma ya da küfür edilmeydi. Özellikle Phrygialılar'ın yemin ve küfür konusunda son derece tutucu oldukları ile ilgili bilgileri bazı antik yazarlardan öğrenmekle beraber, Apollon Lairbenos Kutsal Alanı'ndaki itiraf yazıtlarında da bu konudaki titizlik dikkati çekmekte ve en sık karşılaştığımız günahlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Edebi metinler aracılığı ile yerel kültürler hakkında ne yazık ki yeterli derecede bilgi edinmemekteyiz. Buna karşılık yerel tapın merkezlerinde tespit edilen adak yazıtları İlkçağ tarihi açısından çok büyük önem taşımaktadır.

Burada sadece birkaç örneğini verebildiğimiz Apollon Lairbenos Kutsal Alanı ve civarında tespit edilmiş

olan yazıtlardan anlaşılmaktadır ki; Roma İmparatorluk Dönemi'nde bölgede dinin günlük yaşam üzerinde yoğun bir etkisi bulunmaktaydı. Öyle ki, bu tür yazıtlarda tanrıların tapınağın arazisinde bulunan yerleşimlerin sahibi olduğunu gösteren bazı ifadeler, dinsel bir iktidarın varlığını bile düşünmemize yol açacak niteliktedir.

Apollon Lairbenos Kutsal Alanı'nın adakları bahsettiğimiz iki yazıt türü arasındaki ilişkiyi belirleme açısından da oldukça önemlidir; aynı anıtlar üzerine yazılmış olan itiraf yazıtları tanrının ona tapanların davranışlarını nasıl kontrol ettiğini, katagraphe yazıtları ise onları hizmetinde nasıl çalıştırdığını ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA:

- AKINCI, E-YILDIZ, H.,** "Menderes Vadisi'nde Bir Kefaret Merkezi: ' Apollon Lairbenos Kutsal Alanı'", Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, Bildiriler, 2. Cilt, 6-8 Eylül 2006, Denizli 2007, 98-105.
- BAYSAL, H.,** "Menderes Vadisindeki Yaşamda Önemli bir Merkez Apollon Lermenos Tapınağı ve Kutsal Alanı" 21. yüzyıla Giren Geçmişten Günümüze Çal Yöresi, 1-3 Eylül 2006, Denizli 2007, 712-716.
- CHANIOTIS, A.,** "Under the Watchful Eyes of the Gods: Divine Justice in Hellenistic and Roman Asia Minor", The Greco-Roman East: Politics, Culture, Society, Vol. XXXI, (2004), 1-43.
- DEBORD, P.,** Aspects sociaux et Économiques de la vie Religieuse dans L'Anatolie Gréco-Romaine, Leiden 1982.
- DIGNAS, B.,** Economy of the Sacred in Hellenistic and Roman Asia Minor, Oxford 2002.
- DREW-BEAR TH.,** "Local Cults in Graeco-Roman Phrygia," GRBS 17, (1976), 247-268.
- HERRMANN, P- MALAY, H.,** New Documents from Lydia, Wien 2007.
- HOGARTH, D. G.,** "Apollo Lermenus", JHS VIII (1887), 376-400.
- MAGIE, D.,** Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century After Christ, Princeton 1950.
- MALAY, H.,** "Batı Anadolu'da Yerel Tanrılar ve Tapım Merkezleri", TTK X (1990), 389-395.
- MALAY, H.,** "Lydia'dan Yeni Epigrafik Buluntular", AST VIII (1990), 203-208.
- MALAY, H.,** "New Confession- Inscriptions in the Manisa and Bergama Museums" EA 12 (1988), 147-154.
- MALAY, H.,** "Anadolu'da Antik Dönem İnanç İstismarı, İtiraf Yazıtları", Toplumsal Tarih 137, İstanbul 2005, 52-59.
- MALAY, H.,** "Katakekaumene'de Yerleşimler, Yerel Dinler ve Tapım Merkezleri", Geçmişten Geleceğe Yanık Ülke Kula Sempozyumu (Çevre-Kültür-Turizm) 1-3 Eylül 2006, İzmir 2007, 1-32.
- MAMA** Monumenta Asiae Minoris Antiqua, vol.IV: Monuments and Document from Eastern Asiae and Western Galatia, ed. By W. H. Buckler, -W. M. Calder, -W. K. C. Guthrie, The Manchester University Pres 1933.
- MILLER, K.,** "Apollo Lairbenos ", Numen 32 (1985), 46-70.
- PETZL, G.,** "Die Beichtinschriften Westkleinasiens", EA 22 (1994), 122-143.
- RAMSAY, W. M.,** "Cities and Bishoprics of Phrygia", JHS IV, (1883), 370-436.
- RAMSAY, W. M.,** "Cities and Bishoprics of Phrygia", Part II, JHS VIII, (1887), 461- 519.
- RAMSAY, W. M.,** "Artemis- Leto and Apollo-Lairbenos", JHS X (1889), 216- 230.
- RAMSAY, W. M.,** The Cities and Bishoprics of Phrygia I , Oxford 1895.
- RICL, M.,** "Les Katagraphai Du Sanctuaire D'Apollon Lairbenos", Arkeoloji Dergisi III (1995), 167-195.
- RITTI- ŞİMŞEK- YILDIZ.** "Dediche E Katagraphai Dal Santuario Frigio Di Apollo Lairbenos", EA 32, (2000), 1-88.
- ROBERT, L.,** "Documents D'Asie Mineure" BCH 107 (1983), 497-599.
- ŞİMŞEK, C.,** "Çal ve Baklan İlçelerindeki Arkeolojik Kalıntılar", 21. yüzyıla Giren Geçmişten Günümüze Çal Yöresi, 1-3 Eylül 2006, Denizli 2007, 729-757.
- TANRIVER, C.,** Antik Devirde Lydia'da Sosyal ve Ekonomik Amaçlı Dernekler, İzmir 1996. (yayımlanmamış Doktora Tezi).
- TANRIVER, C.- ÖZTÜRK AKINCI, E.,** "New Katagraphai and Dedications from the Sanctuary of Apollon Lairbenos" EA 41, (2008), 91-113.
- ZGUSTA, L.,** Kleinasiatischen Ortsnamen, Haeidelberg 1984.

(*) Esengül AKINCI ÖZTÜRK, Epigraf

Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Arkeoloji Bölümü Öğretim Görevlisi

